

УДК 373.2.064.1:17.021.1

Соколовська О.С.

**ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ВЗАЄМОДІЇ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ І СІМ'Ї**

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти України, Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні зазначено, що реформування освітньої системи має сприяти утвердженню людини, як найвищої соціальної цінності, а головним завданням виховання – розвиток у дитини морально-духовної культури як домінуючої у структурі особистості. Визначальними у цьому зв'язку вирізняються принципи гуманізації і демократизації. Актуальність дослідження проблеми виховання культури поведінки дітей зумовлюється новою соціокультурною ситуацією та протиріччям між проголошеним гуманізмом освіти й усе ще існуючим авторитаризмом у вихованні особистості. Є також протиріччя між нагальною потребою в розробці особистісно орієнтованих виховних технологій та традиційними методами виховання, які переважно зводяться до словесного впливу на вихованців. Інтерес до процесу виховання культури поведінки,

починаючи з дошкільного віку, пояснюється ще й визнанням дошкільного дитинства періодом початкової соціалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Взаємоеднання людини та культури дістали, найбільш фундаментальне обґрунтування в працях Г. Гегеля та І. Канта. Подібні, але більш широкі погляди на цю проблему мали Вергілій, філософи епохи Відродження, Й. Герде, Т. Гоббс, Вольтер, Ж-Ж. Руссо, французькі матеріалісти XVIII століття. Ідею людинотворчої сутності культури підкреслювали і видатні педагоги (Й. Герbart, А. Дістервег, А. Макаренко, Й. Песталоцці, Г. Сковорода, В. Сухомлинський).

У дослідженнях сучасних зарубіжних та вітчизняних учених проблема виховання культури поведінки особистості розглядається переважно у таких аспектах: теоретико-методологічні засади виховання культури поведінки (С. Анісімов, М. Бердяєв, М. Вебер, В. Малахов, В. Соловійов, В. Франкл); особистісно орієнтований підхід до її виховання (І. Бех, А. Богуш, А. Бойко, О. Кононко, В. Кузь, О. Савченко); особливості виховання культури поведінки на різних етапах онтогенетичного розвитку (Ф. Алімов, Л. Артемова, В. Білоусова, О. Богданова, В. Горєва, О. Дейч, В. Нечаєва, М. Левківський, С. Петеріна, Н. Хамська, А. Шемшуріна); розвиток моральних переконань дошкільників (М. Боришевський); формування культури взаємин дітей дошкільного віку (Л. Артемова, А. Гончаренко, В. Киричок, Н. Хіміч, О. Яницька); вплив соціальних емоцій на поведінку дітей зазначеного віку (С. Бакуліна, Ю. Приходько, Т. Шевчук, М. Яновська); виховання культури спілкування дошкільників (Г. Лаврентьєва, Т. Поніманська, С. Хаджирадєва).

Чимало уваги приділяли проблемі виховання культури поведінки дітей дошкільного віку О. Запорожець, Г. Костюк, М. Лісіна, вказуючи на необхідність початку формування особистості від її народження.

У державній національній програмі „Освіта. Україна XXI століття” серед пріоритетних напрямів реформування освіти відзначено, що в основу національного виховання мають бути покладені такі чинники: принцип єдності сім’ї, дошкільного навчального закладу, школи, наступності та спадкоємності поколінь; організація родинного виховання та освіти як важливої ланки виховного процесу; забезпечення діяльності педагогічного всеобучу батьків [7].

У Концепції сімейного та родинного виховання зазначено, що сучасна сім’я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку [8].

Роль педагогічної культури батьків у сімейному вихованні дітей досліджували такі відомі педагоги і науковці як Г. Ващенко, А. Макаренко, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, С. Русова, К. Ушинський.

Актуальні питання загальної проблеми взаємозв’язку сім’ї і дошкільного навчального закладу у формуванні особистості дитини висвітлені у працях Л. Загик, В. Іванової, В. Котирло, Н. Кот, С. Ладивір, Т. Маркової, Л. Островської, Т. Пагути. У цьому аспекті найбільш досліджені умови, які забезпечують єдність дій в підготовці дитини до школи (Л. Венгер, Д. Ельконін, О. Запорожець, В. Котирло, Г. Леушина, Г. Люблінська, М. Поддяков,

О. Проскура); менш вивчені вимоги і шляхи забезпечення єдності в ознайомленні дітей з природою (Н. Кот); розкрито суть співпраці вихователів дошкільних навчальних закладів з сім'єю.

У наш час виникла необхідність покращити культуру сімейного виховання і водночас збагатити можливості громадянського виховання. Для того, щоб кожна сім'я зрозуміла своє призначення, усвідомила свою відповідальність за справу виховання дітей, аби підказати їм дієві шляхи виховних зусиль, які принесуть бажані результати, у дошкільних навчальних закладах передбачається робота з сім'єю. Для цього органи управління дошкільними навчальними закладами, керівники дошкільних навчальних закладів і вихователі мають чітко визначити свої завдання у співпраці з сім'єю. Саме об'єктивний аналіз потреб сім'ї дає справжні орієнтири для визначення напрямків розвитку суспільного дошкільного виховання.

Розуміння культури як засобу самореалізації та самотворення особистості в різноманітних сферах суспільного життя розглядають сучасні дослідники К. Іванов, І. Дворецькі, В. Лихвар, Є. Подольська, Н. Смелзер, О. Якуба.

Видатні педагоги І. Бех, А. Богуш, Н. Гавриш, О. Кисельова, Н. Луцан, Т. Степанова, О. Сухомлинська, О. Трифонова вважають, що у процесі життя індивіда відбувається його взаємодія з навколишнім середовищем, яке впливає на нього. Але зовнішні обставини впливають на дитину через внутрішні умови, через ті якості, що в неї сформувалися раніше. При цьому в особистості, яка розвивається, виникають суперечності між вимогами, що ставить життя і суспільство до особистості, і тим, чим вона вже володіє. Звідси прагнення дитини до подальшого пізнання світу, до збагачення свого життєвого досвіду.

Формулювання цілей статті. Означена проблема є актуальною на сучасному етапі, а протиріччя між теоретичними і практичними розробками зумовили вибір теми дослідження „Взаємодія дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні культури поведінки дітей старшого дошкільного віку”.

Теоретичну основу дослідження становлять положення людиноцентристського підходу у теорії виховання (М. Монтесорі, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський); психолого-педагогічні теорії діяльнісного підходу до розвитку дошкільника (Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); ідеї про необхідність реалізації особистісно орієнтованого підходу до виховання дітей (Л. Артемова, І. Бех, А. Богуш, В. Кузь, З. Плохій); наукові положення про закономірності розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку (В. Абраменкова, Л. Виготський, О. Кононко, Т. Репіна, В. Мухіна).

Мета статті – представити теоретичне обґрунтування й практичну перевірку педагогічних умов взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні культури поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розуміння механізму виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї. Проаналізуємо поняття: „виховання”, „культура”, „культура поведінки”, виявимо особливості культури поведінки і її відмінності від культури загальної.

За визначенням С. Гончаренка – виховання, процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів.

У широкому розумінні виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, громадському і культурному житті суспільства.

У вузькому розумінні слово виховання є планомірним впливом батьків і дошкільного навчального закладу на вихованця [3, с.53].

Методологічними принципами у педагогіці щодо виховання особистості є особистісний, діяльнісний, полісуб'єктивний, культурологічний, етнопедагогічний, антропологічний підходи.

Особистісний підхід утверджує ставлення до людини як до найвищої цінності. Діяльніший підхід передбачає доцільне перетворення людиною навколишньої дійсності і самої себе.

Культурологічний підхід зумовлений об'єктивним зв'язком людини з культурою як системою цінностей.

Етнопедагогічний підхід передбачає виховання людини з опорою на національні традиції народу, його культуру, національно-естетичну обрядовість, звичаї.

Однією з основних функцій системи виховання є культурологічна. Ця функція передбачає формування особистої культури індивіда – сукупності його особистих взірців поведінки, його методів діяльності, продуктів цієї діяльності, його ідей та думок.

Особиста культура виникає в результаті практичного та вибіркового засвоєння індивідом культури спільнот і суспільства в цілому

Поняття культури має далеко неоднакове значення. Культура – сукупність способів і методів людської діяльності (матеріальної і духовної), що об'єктивно втілені в предметах, матеріальних носіях (засобах праці, знаках), що передаються наступним поколінням [6, с.105].

В соціології культура визначається не як відносини між речами і не як відносини між ролями в системі соціальної організації, а як відносини між самими людьми, які і зв'язують їх як особистостей і суб'єктів суспільного розвитку. З позицій соціології проявляються три основні сфери людської культури. По-перше, ставлення людини до навколишньої природи. По-друге, культура – ставлення однієї людини до іншої. По-третє, культура – ставлення людини до самої себе.

Культурна діяльність індивіду – це постійне самовиховання, самопізнання, саморозвиток.

Рівень культури особи проявляється у формуванні позитивного ставлення до набуття знань, виховання стійких моральних принципів, розвитку почуття краси благородної зовнішності, підтримки міцного здоров'я.

Основні елементи культури: мова – першооснова будь-якої культури. Вона відіграє важливу роль ретранслятора культури; знання і переконання – основні елементи будь-якої культури; цінності – визначальний елемент культури, її ядро.

Цінності – це своєрідний соціальний механізм, що відтворює, зберігає, захищає, розвиває і передає все корисне, що є в суспільстві.

Цінність – це певний тип переконаності, ядро цілісної системи переконань людини.

Зокрема, „культура мови – дотримання усталених норм вимови, слово – та формування й побудови фраз. Основи культури мови закладаються в сім'ї, в дошкільному віці, однак систематичне, організоване навчання мови починається в школі” [5, с.182].

Культура поведінки – дотримання основних вимог і правил людиною співжиття, вміння знаходити правильний тон у спілкуванні з оточуючими.

Культура виступає способом самовизначення особи.

На рівні особи культура визначає характер процесу індивідуалізації суспільного в індивідуально-особисте, виховує у особи нормативно-онтологічний аспект світоставлення, що виявляється в конкретних вчинках особи.

Упродовж тисячолітньої історії людства склалось дві гілки виховання зростаючого покоління: сімейне й суспільне. Кожна з них є соціальним інститутом виховання, володіє специфічними можливостями у формуванні особистості дитини. Здавна триває дискусія, що є важливішим у становленні особистості: сім'я чи суспільне виховання (дошкільний навчальний заклад, школа, інші освітні установи). Видатний педагог, Я. Коменський називав материнською школою ту послідовність і суму знань, яких набуває дитина з рук і вуст матері. Уроки матері – без перерви в розкладі, без вихідних і канікул. Чим багатограннішим і осмисленішим стає життя дитини, тим ширшим є коло материнських турбот [10].

Послідовник Я. Коменського педагог-гуманіст Г. Песталоцці зазначав: „Сім'я є істинним органом виховання, вона навчає ділом, а живе слово тільки доповнює, і падаючи на зорану життям землею, воно справляє зовсім інший вплив” [10].

Сучасна наука оперує даними, що засвідчують важливість для повноцінного розвитку особистості дитини сімейного виховання, оскільки його сила і вплив не порівнюються з жодним, навіть з дуже кваліфікованим вихованням у дошкільному навчальному закладі.

Не всі сім'ї повною мірою реалізують весь комплекс можливостей впливу на дитину. Причини можуть бути різні: одні сім'ї не хочуть виховувати дитину, інші – не вміють цього робити, ще інші – не розуміють, для чого це потрібно робити. У всіх випадках необхідна кваліфікована допомога дошкільного навчального закладу.

Зростання ролі освіти, що спостерігається в багатьох країнах світу, в тому числі і в нашій країні, змінило відношення до дошкільних освітніх закладів. Відтак, головним чином виступає педагогічна функція дошкільної установи: як виховують, чому вчать, наскільки успішно готують до школи. Щоб ефективно виконувати педагогічні функції, дошкільний навчальний заклад повинен переглянути зміст і якість освітньої роботи з дітьми, шукати шляхи сильнішого впливу на кожну дитину. Це обумовлює необхідність пошуку педагогічним

колективом дошкільного закладу в сім'ї союзника, одноступця у вихованні дитини [10].

Саме в сімейному вихованні в дошкільні роки у дитини закладаються основи моралі, правильної поведінки, активності, ініціативи, творчого ставлення до дійсності чи навпаки – пасивності, байдужості, нігілізму, індиферентності.

Сімейне виховання і виховання в дошкільній установі реально існували як дві самостійні ланки, хоча в програмах дошкільного навчального закладу і в методичній літературі наголошувалось на необхідності взаємозв'язку дошкільного навчального закладу і сім'ї.

На справді – це були дві системи, які зрідка взаємодіяли: від загальної культури батьків у сім'ї залежить зміст, методи, форми виховання дітей; дитячий дошкільний навчальний заклад є обов'язковою ланкою загальної системи освіти.

Отже, процес виховання і навчання дітей здійснюється відповідно до програми, укладеної фахівцями; фізіологами, психологами, лікарями, педагогами, методистами й доведеної до чинності відповідною ухваленою Міністерства освіти і науки України [9].

Головне завдання на сьогодні – зруйнувати бар'єр між дошкільним навчальним закладом і сім'єю. Не може бути ніяких конструктивних форм співпраці допоки дошкільний навчальний заклад залишатиметься закритою установою. Члени сім'ї обов'язково повинні знати і бачити як живуть їхні діти, чого їх навчають, як виховують, в які ігри вони грають. Присутність членів сім'ї у дошкільному навчальному закладі дозволить істотно поліпшити життя дітей, створити домашню атмосферу, допомогти вихователю в організації тієї чи іншої дитячої діяльності, допоможе членам сім'ї об'єктивно оцінювати сильні й слабкі сторони у вихованні дитини. Вихователі отримають багато додаткових відомостей про індивідуальні особливості кожної дитини, про емоційний характер спілкування в сім'ї, про формування різних трудових навичок і звичок, для яких сім'я має більші можливості. Відкриті, зацікавлені контакти з сім'єю допоможуть виявити кращий досвід сімейного виховання, зацікавити інших, члени сім'ї, і вихователі зможуть краще зрозуміти дитину, врахувати її бажання, інтереси, потреби.

Велике значення у вихованні має виховання у дітей культури поведінки.

Культура поведінки – сукупність корисних, стійких форм щоденної поведінки у побуті, спілкуванні, різних видах діяльності.

Норми, які повинні стати звичними нормами культури поведінки дитини, мають у своїй основі такі моральні цінності, як гуманність, милосердя, доброзичливість, працелюбство, правдивість, чесність. З ранніх літ необхідно виховувати повагу дитини до народного етикету: вітатися, допомагати тим, хто цього потребує, відвідувати хворого, починати день доброю справою.

Зміст культури поведінки дошкільників охоплює: культурно-гігієнічні навички (акуратність, охайність тіла, зачіски, одягу, взуття, культура вживання їжі, поводження за столом); культура діяльності (вміння тримати в порядку місце для роботи, ігор, навчання, звичка доводити до кінця почату справу,

бережливе ставлення до речей, іграшок, книг); культура спілкування (дотримання норм і правил спілкування з дорослими та однолітками на основі доброзичливості, поваги, ввічлива поведінка у громадських місцях).

Дитина має усвідомлювати, що дотримання правил поведінки є необхідною умовою її визнання у товаристві дорослих і однолітків, власного самоствердження (бути гарною, охайною, здоровою). Потяг дітей до краси і гармонії необхідно використовувати для виховання єдності їх зовнішньої і внутрішньої культури.

Основними засобами виховання моральної поведінки, на думку В. Сухомлинського, є слово і краса. Сила слова полягає у тому, що вона пробуджує почуття дитини, вчить співпереживанню і співчуттю. Краса як засіб морального виховання виражається в тому, що, пізнаючи естетичні цінності, дитина залучається до всього прекрасного, створеного людством і намагається ці знання відтворити у своїй поведінці [13, с. 319].

Серед соціальних інституцій, які беруть участь у вихованні особистості, особлива роль належить сім'ї. Сім'я – це той інститут, який забезпечує дитину необхідним мінімумом вихованості, без якого її входження у суспільство було б неможливим.

В. Сухомлинський стверджує, що виховує особистість „сім'я в цілому – її загальний дух, культура людських стосунків” [12, с. 21]. Цей дух і цю культуру, - переконує педагог, - творить батьківська мудрість. Саме вона стає духовним надбанням дітей, саме побудоване на громадському обов'язку, відповідальності, розумній любові та вимогливій мудрості батька й матері сімейні стосунки стають величезною виховуючою силою.

Висновки. Загальна культура сім'ї має суттєвий вплив на виховання у особистості позитивного ставлення до інших. Культура взаємин у сім'ї передбачає, насамперед, наявність взаємної довіри, ввічливості, тактовності, чуйності, уважності, доброзичливості у ставленні членів сім'ї один до одного.

У нормальній сімейній атмосфері дитина росте доброзичливою, гуманною, спокійною та гуманістичною. У неї виховуються такі цінні соціальні якості, як доброта, взаємоповага, почуття впевненості.

Виховання особистості дитини повинне починатися насамперед з сімейного виховання, а отже, і вихователь повинен продовжувати сімейні традиції виховання у дошкільному навчальному закладі.

Серед основних факторів впливу на розвиток особистості є: виховання засобами народних традицій; виховання любові до природи; виховання фізично досконалої особистості засобами праці.

Виховання національної свідомості почуттів і переконань нерозривно пов'язане з розумовим, моральним, трудовим, ідейно-світоглядним, естетичним, емоційним становленням особистості.

Тому серед важливих чинників виховання національної свідомості та полікультурних компетентностей особистості можна виділити: виховання любові до рідної мови; повагу до народу; виховання любові до природи.

Виховання культури поведінки неможливе без правильно організованого режиму занять, ігор, художньої діяльності, розвитку пізнавальних інтересів

дітей, їх прагнення до спілкування. Важливо при цьому налагодити спільну роботу дошкільного навчального закладу і сім'ї, забезпечити єдність їх вимог до культури поведінки дітей. Закріплення норм поведінки, перетворення їх на звичку і потребу відбувається на основі позитивного емоційного ставлення до відповідних дій, а також до дорослого, який переконує у їх доцільності. Відчуваючи довіру до дорослого, вбачаючи у ньому приклад врівноваженості, ввічливості, справедливого ставлення до людей, дитина усвідомлює значущість такої поведінки і прагне наслідувати її.

У психології є думка, що діти дуже чутливі до зовнішніх проявів людиною справжнього ставлення до того, про що вона повідомляє, а також до людини, з якою спілкується. Вони здатні швидко оволодіти „мовою почуттів”, яка є складовою культури виховання. Вона допомагає розуміти інших і виражати себе, зацікавлювати, викликати приязне ставлення до себе, запобігати алекситимії (нездатності говорити про свої почуття). Прикладом у цьому для дітей має стати комунікативна культура вихователя, якій властиві лексичне й емоційне багатство, витонченість і виразність міміки і жестів, щира зацікавленість співбесідником, відсутність явної та прихованої агресивності чи байдужого ставлення.

Отже, можна зробити висновок, що саме в дошкільному віці починається виховання особистості. Згодом виростає творча, здібна, відповідальна людина або людина пасивна, яку ще змалку позбавили бажання цікавитись, експериментувати, ділитись враженнями. Ефективному вихованню особистості сприяє взаємодія дошкільного навчального закладу і сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азаров Ю.М. Семейная педагогика / М.Ю.Азаров. – М.: Политиздат, 1985. – 238 с.
2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у Світі” / М-во освіти і науки України, Акад. пед. наук України; наук. ред. та упоряд. О.Л. Кононко. – К.: Світоч, 2008. – 430 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. – 1999. – № 1. – С. 5-19.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн.2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади: навч.-метод. посіб. // І.Д.Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
5. Богуш А.М. Ціннісні пріоритети дошкільного дитинства / А.М.Богуш // Дитячий садок. – 2004. – №2. – С. 182.
6. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 373 с.
7. Державна національна програма „Освіта”. Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 63 с.
8. Концепція національного виховання „Освіта ХХІ ст.” // Освіта. – 1994. – С. 6.
9. Леонтьев Л.Н. Психологические основы дошкольной игры / Л.Н.Леонтьев // Избранные психологические произведения: в 2 т. – М.: Педагогика. 1983. – Т. 1.– 324 с.

10. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
11. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / Т.І.Поніманська. – К.: Академ – видав, 2004. – 456 с.
12. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О.Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1978. – 263 с.
13. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В.О.Сухомлинський. У: 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.

АНОТАЦІЯ

Соколовська О.С. Виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку у взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї. В статті розкриваються педагогічні умови виховання культури поведінки дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: виховання, культура, культура поведінки, сім'я.

АННОТАЦИЯ

Соколовская А.С. Воспитание культуры поведения детей старшего дошкольного возраста о взаимодействии дошкольного учебного заведения и семьи. В статье раскрываются педагогические условия воспитания культуры поведения детей старшего дошкольного возраста.

Ключевые слова: воспитание, культура, культура поведения, семья.

SUMMARY

Sokolovska O.S. Education of older preschool children culture behavior in cooperation of a preschool educational establishment and a family. The article reveals educational conditions of senior preschool age children culture of behaviour education.

Key words: education, culture, culture of behaviour, family.